

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

БІЛЯНСЬКИЙ ЮРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 339.5:432:334.72

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ
ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

08.00.04 «Економіка та управління підприємствами»
(за видами економічної діяльності)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Кам'янець-Подільський – 2020

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Подільському державному аграрно-технічному університеті

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
ЖУК Микола Васильович
Подільський державний аграрно-технічний
університет, професор кафедри менеджменту,
публічного управління та адміністрування.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Ігнатенко Микола Миколайович,
завідувач кафедри економіки, Університету Григорія
Сковороди в Переяславі
доктор економічних наук, доцент;

Усюк Тетяна Вікторівна,
Житомирський національний агроекологічний
університет, кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічних відносин
та європейської інтеграції.

Захист відбудеться “18” грудня 2020 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д71.831.02 у Подільському державному аграрно-технічному університеті Міністерства освіти і науки України (32300. Хмельницька обл., м. Кам’янець-Подільський, вул. Шевченка, 13, головний корпус ПДАТУ, ауд.20)

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Подільського державного аграрно-технічного університету Міністерства освіти і науки України за адресою: 32300. Хмельницька обл., м. Кам’янець-Подільський, вул. Шевченка, 13, гол. Корпус.

Автореферат розіслано 17 листопада 2020 року.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради,
Кандидат економічних наук, доцент

Т. Л. Білик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вітчизняний аграрний сектор характеризується значним потенціалом для забезпечення сталого розвитку економіки, задоволення внутрішнього попиту на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування. Україна посилює позиції на світовому ринку аграрно - продовольчої продукції, щороку збільшуючи обсяги експорту в країни Західної Європи та світу.

Важливими чинниками сталого розвитку аграрної галузі є підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС, а також створення в межах цієї Угоди Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, оскільки для України відкриваються перспективи поступового освоєння ринку країн ЄС вітчизняними підприємствами. Тому, для України є актуальним запровадження ефективного інституційного механізму, спрямованого на активізацію зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору економіки та посилення їх конкурентоспроможності на зовнішніх ринках. Також необхідним є розробка комплексу заходів щодо підвищення ефективності використання інструментів регулювання аграрного ринку, що сприятиме забезпеченню вільного руху сільськогосподарської продукції, згладжуванню цінових коливань, а також розвитку системи аграрної логістики як чинника підвищення прибутковості підприємств за рахунок зниження загальновиробничих витрат.

Теоретико-методологічні аспекти інституціоналізму визначені у наукових роботах зарубіжних вчених, зокрема: Т. Веблен, У. Гамільтон, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Х. Ліннеман, У. Мітчелл, Д. Норт, Я. Тінберген, О. Уільямсон та інші. Вітчизняні вчені також використовують методологію інституціоналізму в межах пізнання окремих економічних явищ і процесів, поглиблюючи його теоретичну базу. Серед цих науковців можна відзначити таких, як О.Е. Васильєва, Т.В. Гайдай, О.В. Жуковська, М.М. Ігнатенко, Н.І. Литвиненко, Ю.М. Коваленко, А.М. Олійник, О.Є. Попов, С.В. Степаненко, А.А. Чухно, Т.В. Усюк та інших.

Значну увагу інституційним засадам розвитку аграрного сектору приділяли також вітчизняні науковці: О. Бородіна, Н. Варшавська, Д. Вітько, В. Лагутін, Ю. Лопатинський, М. Малік, В. Міняйло, О. Міняйло, О. Попова, І. Прокопа, П. Саблук, Ю. Уманців, О. Шульга та інші. Водночас подальшого дослідження потребують питання удосконалення інституційної системи забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств за умов поглиблення євроінтеграційного процесу в Україні та забезпечення їх конкурентоспроможності на зовнішньому ринку сільськогосподарської продукції. Вищезазначене є передумовою вибору теми дисертації, мети, завдань, об'єкту і предмету дослідження, структури побудови і логіки викладу результатів роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт економічного факультету Подільського державного аграрно – технічного університету за темою «Формування стратегії та пріоритетів інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0114U007032), у межах якої здобувачем

запропоновано власні підходи до вирішення проблем якісної оцінки інститутів й інституцій забезпечення активізації зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств й підвищення їх конкурентоздатності на спільному європейському ринку аграрно – продовольчої продукції, що знайшли прикладне використання.

Мета та завдання дослідження. Мета наукового дослідження полягає у поглибленні теоретичних і методичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах поглиблення євроінтеграції.

Для досягнення визначеної мети було поставлено та вирішено такі завдання:

- систематизувати та розвинути теоретичні засади і категоріальний апарат пізнання сутності та структури поняття інституційна система забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства;

- узагальнити наукові підходи щодо виміру інституційних характеристик зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу;

- поглибити методичні підходи щодо оцінки впливу інституційної системи на ефективність зовнішньоекономічної діяльності аграрного підприємства;

- провести комплексний аналіз системи інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств;

- проаналізувати та систематизувати інституційні чинники підвищення ефективності експортоорієнтованого виробництва сільськогосподарської продукції;

- обґрунтувати стратегічні напрями розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств на європейському напрямі;

- удосконалити існуючі методи оцінки якості функціонування системи інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрного підприємства на європейському векторі взаємовідносин;

- визначити особливості запровадження ефективного організаційно-економічного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах поглиблення процесу євроінтеграції.

Об'єктом дослідження є процеси інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні засади інституційного забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу.

Методи дослідження. У процесі вирішення поставлених завдань застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: описово-аналітичний підхід, аналізу і синтезу, графічний, динамічних рядів і структурного аналізу, вартісного аналізу, порівняння, усереднених бальних оцінок, наукового узагальнення.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України; матеріали Державної служби статистики України, Головного управління агропромислового розвитку та розвитку сільських територій в Хмельницькій,

Тернопільській та Івано-Франківській областях; дані Головного управління статистики у Хмельницькій області; наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, періодичні видання, а також результати власних досліджень та розробки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у обґрунтуванні і розробленні теоретико-методологічних положень та практичних засад визначення організаційно-економічних закономірностей і особливостей формування, реалізації та розвитку інституційної системи забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України. Основними результатами дослідження, які характеризують новизну і виносяться на захист є такі:

удосконалено:

– теоретичний підхід до трактування поняття «інституційна система забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства» в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу, що розглядається як складна різнорівнева система, піддана постійному зовнішньому і внутрішньому впливу та формується сукупністю інститутів й інституцій які характеризуються стійкими взаємодіями й взаємовідносинами між її підсистемами й структурними елементами, а також створюють сприятливе середовище для розвитку зовнішньоекономічних відносин й підвищення конкурентоспроможності підприємства на зовнішньому ринку;

– науково-методичний підхід до визначення комплексних показників і індикаторів, за допомогою яких здійснюється якісне і кількісне оцінювання впливу інститутів й інституцій на ефективність зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств та виробництво сільськогосподарської продукції на експорт в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу;

– комплекс системних заходів інституційно - структурних перетворень сільськогосподарського підприємництва, що передбачає: обґрунтування напрямів формування нової інституційної системи, адаптованої до основних засад євроінтеграційного процесу; модернізації успадкованих та створення нових інститутів й інституцій з метою забезпечення сумісності внутрішнього та зовнішнього інституційного середовища для активізації зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств та посилення їх конкурентоспроможності на європейському ринку сільськогосподарської продукції; вивчення особливостей впливу заново сформованих й імпортованих, формальних і неформальних інститутів на ЗЕД підприємства;

– інституційний механізм розвитку й активізації виробництва аграрно - продовольчої продукції на експорт з високою доданою вартістю на основі розрахунку інтегрального показника, з урахуванням усереднених бальних оцінок розвитку сфер виробництва, споживання й міжнародного обміну. Такий підхід дозволяє визначити конкурентоспроможність українських аграрних підприємств на спільному європейському ринку сільськогосподарської продукції та визначити стратегічні напрями розвитку їх зовнішньоторговельної діяльності;

дістали подальший розвиток:

– методичні рекомендації щодо функцій, повноважень і форм інституційної і

економічної взаємодії й взаємовідносин галузевих, регіональних органів управління та місцевого самоврядування щодо реалізації структурної політики сталого розвитку аграрного сектору економіки, здійснення процесу управління сільськогосподарським виробництвом на основі удосконалення регулюючих, координуючих, контрольних, стимулюючих та інших функцій в державному управлінні, використання інноваційних управлінських рішень з підвищення конкурентоспроможності виробників аграрної продукції, створення різнорівневої системи сприяння, стимулювання і підтримки експортоорієнтованого виробництва;

– наукові положення з удосконалення інституційного механізму стимулювання й підтримки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності різних форм власності аграрного сектору економіки в умовах трансформації інституційної системи, метою яких є оптимізація взаємодії і взаємовідносин організаційних, економічних і ринкових структурних елементів, базових принципів, інструментів й засобів забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, підвищення добробуту та рівня життя населення, результативності та конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств на зовнішньому ринку;

– концептуальні засади системно-функціонального підходу інституціональної трансформації вітчизняного аграрного сектору економіки на мікро-, мезо-, макро-, мега- й метарівнях, які базуються на принципах комплексного розвитку всіх структурних елементів і підсистем з метою узгодженості й оптимізації їх взаємодії й взаємовідносин між собою та із зовнішнім середовищем;

- теоретико – методологічні підходи щодо обґрунтування ролі національних інститутів в формуванні багаторівневої ієрархічної системи державної підтримки розвитку базових та перспективних галузей аграрного сектору економіки, запровадження ефективного інструменту ринкового контролю за якістю сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку за умов посилення глобальної конкуренції, що забезпечується комплексом заходів спрямованих на впровадження нової техніки й технологій виробництва, зменшення обмежень та технічних й адміністративних бар'єрів в процесі обміну, підвищує міжнародну конкурентоспроможність української сільськогосподарської продукції. Такий підхід дозволяє враховувати процес поглиблення євроінтеграції, зумовлює розмежування функцій інститутів у сфері організації виробництва та ринкового контролю що ґрунтується на ефективній взаємодії й взаємовідносинах між органами державного управління, виробниками та споживачами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в теоретичному й науково – практичному вирішенні питань формування ефективної системи інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрного підприємства на спільному європейському ринку сільськогосподарської продукції.

Результати наукових розробок щодо забезпечення ефективності розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства у відповідності до встановлених вимог, правил і норм, які встановлені на спільному європейському ринку сільськогосподарської продукції використані у роботі приватного сільськогосподарського підприємства ПП

«ЛЕОН-АГРО 2011» Хмельницької області, Кам'янець –Подільського району (довідка №13 від 3 червня 2020р.).

Практичне значення результатів дослідження полягає в наданні ТОВ Корпорація «КОЛОС-ВС» Тернопільської області, Борщівського району рекомендацій щодо удосконалення внутріфірменних інституцій, які здатні забезпечити ефективний розвиток зовнішньоекономічної діяльності та диверсифікувати виробництво продукції на експорт (довідка №164 від 25 червня 2020р.).

Запропоновані рекомендації щодо розробки ефективної інституційної моделі активізації виробництва експортоорієнтованої сільськогосподарської продукції місцевими аграрними підприємствами в межах своєї компетенції використані в прийнятті відповідних рішень Сокирянкою районною Радою, Чернівецької області (довідка № 02.01-40/40 від 21 вересня 2020р.).

Результати дослідження щодо оцінки зовнішнього інституційного середовища, яке має безпосередній вплив на ефективність міжнародної економічної діяльності, зокрема, виявлення інституційних обмежень і бар'єрів які гальмують експорт продукції рослинництва з високим ступенем доданої вартості використані в роботі ТзОВ «БУЧАЧАГРОХЛБПРОМ» Тернопільської області, Буцацького району (довідка №19/10/6/20 від 19 жовтня 2020р.).

Практичні рекомендації наукового дослідження щодо визначення напрямів посилення конкурентоспроможності вітчизняних експортерів продукції птахівництва на зовнішніх ринках використані в роботі «Рогатинської птахофабрики» приватної науково - виробничої компанії «Інтербізнес» Івано – Франківської області, Рогатинського району (довідка №10/6 – к від 12 червня 2020р.).

Теоретичні розробки, викладені у дисертаційній роботі використовуються в навчальному процесі економічного факультету ПДАТУ при викладанні навчальних дисциплін «Ділове адміністрування», «Керівник адміністративної служби», «Аграрний менеджмент» (довідка про впровадження № 71-10-396 від 15.10.2020р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеною самостійно виконаною науковою працею. Отримані та викладені результати, висновки та рекомендації є особистим здобутком автора. З наукових праць, опублікованих у співавторстві у дисертації використано лише матеріали особистих досліджень.

Апробація результатів дослідження. Отримані результати дисертаційного дослідження доповідались автором та обговорювались на:

Міжнародна науково-практична конференція «Економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку держави та регіонів». Цінові тенденції у експорті аграрної продукції вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку держави та регіонів». (м. Львів, 21 грудня 2019 р.). Львів: ЛЕФ. 2019. С. 32-36.

IV Міжнародна науково-практична конференція «Трансформація національної економіки в контексті реалізації євро інтеграційної стратегії» Видові особливості

експортної спрямованості продукції вітчизняних аграрних підприємств. (м. Миколаїв, 27 грудня 2019 р.). Миколаїв: МНУ імені Сухомлинського. 2019. С. 82-83.

IУ Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю» Напрями трансформації інституційних умов розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні. (м. Полтава, 24 жовтня 2019 р.). Полтава : ПДАА, 2019. С.548 - 553.

Всеукраїнська науково-практична інтернетконференція. «Науково-економічні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, оподаткування і контроль» Трансформація інституційного механізму розвитку аграрних підприємств в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу. 21-22 листопада 2019 р. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 374. – 377.

Публікації. Основні положення дослідження опубліковано у 12 наукових працях загальним обсягом 5,2 друк. арк., з яких 5 статей у наукових фахових виданнях України та 3 статті у наукових фахових виданнях України включених до міжнародних наукометричних баз даних, 4 тези наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок друкованого тексту. Дисертація містить 31 таблиця та 25 рисунків та 24 додатки. Список використаних джерел налічує 164 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету та завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, окреслено особистий внесок здобувача та наведено відомості про апробацію матеріалів дисертації.

У першому розділі «**Теоретико-методичні засади інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств**» висвітлено теоретичні підходи до розгляду досліджуваної проблеми: визначено сутність, структуру інституційної системи та її вплив на формування експортного потенціалу вітчизняних аграрних підприємств на європейському векторі економічної взаємодії, а також інституційного забезпечення їх зовнішньоекономічної діяльності. Здійснено систематизацію підходів та індикаторів виміру її інституційних характеристик, удосконалено методи її дослідження та оцінки впливу інституційних змін на ефективність зовнішньоекономічної діяльності.

Сучасні теоретико-методологічні підходи щодо інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності базуються на визнанні того, що інституційна система має суттєвий вплив на сталий соціально-економічний розвиток країни загалом і окремих галузей та суб'єктів господарювання зокрема. Сукупність певних упорядкованих інститутів утворює єдине ціле – інституційну систему з внутрішньою структурою, до якої

відносяться окремі підсистемами й елементи, основу яких формують формальні “правила гри”, “норми” і «обмеження» тощо. Ця система знаходиться у постійному русі: “правила” створюються і втрачають свої функції чи актуальність, перетікають з неформальних у формальні, підкріплюються новими нормами.

Теоретично доведено й обґрунтовано, що за усіма критеріями національне інституційне середовище знаходиться в стані формування, процес інституційно-структурної трансформації ще не завершений, трансформаційне інституційне середовище потребує швидкої модернізації у зв'язку із набуттям чинності Угоди про асоціацію України з ЄС. Інституційні перетворення в умовах трансформації соціально – економічної системи мають специфічні особливості: повна або часткова модернізація функціонуючих інститутів; несформовані ринкові інститути; неефективність перехідних інститутів й інституцій; поява «нав'язаних» або «імпортованих» інститутів, наприклад, євроінтеграційних інститутів. Дослідженнями встановлено, що трансформаційний процес спричинив масштабні інституціональні зміни у аграрній галузі. Проте розвиток нових інститутів відбувається здебільшого штучно, шляхом запозичення, без урахувань особливостей функціонування аграрного сектору економіки країни.

У контексті дисертаційного дослідження обґрунтовано доцільність виділення п'ятьох рівнів інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств: мікро-; мезо-; макро-; мата- та мегарівень.

Структуру інституційної системи забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору представимо у вигляді табл. 1.

Таблиця 1

Інституційна система забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору

Складові (інститути)	Сфера впливу
ринку і ринкового ціноутворення	охоплює процеси формування цін на сільськогосподарську продукцію та продовольство на внутрішньому та зовнішніх ринках на основі взаємодії попиту та пропозиції; [2]
технічного регулювання, сертифікації, безпеки і якості продукції	формує систему основних вимог, заходів та інструментів у сфері забезпечення якості і безпечності продуктів харчування, регулювання діяльності операторів аграрного ринку, інспекційних заходів, об'єктів регулювання імпорту, експорту та реекспорту; [2]
державної аграрної політики та заходів підтримки товаровиробників	створенні та реалізації ефективної системи механізмів, заходів, інструментів державної підтримки товаровиробників шляхом фінансування, митного і тарифного регулювання, розвитку галузей сільського господарства, цінового регулювання; [2]
інфраструктури аграрного та продовольчого ринку	Дає змогу створювати та підтримувати функціонування системи логістики і ринкової інфраструктури, механізми регулювання діяльності ринкових посередників;
методів і інструментів стратегічного планування	методичні засади формування і реалізації стратегії зовнішньоекономічної діяльності, розробки стратегічних карт, методів і методики оцінки експортного потенціалу підприємства, ризиків і загроз;
інформаційного забезпечення ЗЕД	визначає суб'єктів, задіяних у процесі експорту та інших видів зовнішньоекономічної діяльності, та інформаційні потоки між ними,

	інформаційну базу для оцінки стану і тенденцій розвитку зовнішніх ринків, ризиків і загроз з метою формування стратегій виходу на зовнішні ринки, визначення стратегічних заходів і відповідальних за їх виконання, проведення моніторингу та контролю реалізації стратегії та оцінки ефективності розроблених стратегічних заходів; [2]
правового забезпечення ЗЕД	Включає правові норми – закони та підзаконні акти, що регулюють процеси ЗЕД; методичні підходи до оцінки поточного стану розвитку ринків та ризиків ЗЕД; якість і безпечність агропродовольчої продукції; підтримка аграрного виробництва та регулювання аграрного ринку.

Примітка. *Розроблено автором на основі наукових праць вітчизняних вчених

Встановлено наявність двох типів трансформації інституційної системи забезпечення ЗЕД аграрних підприємств: вимушеної (передбачає модифікацію існуючої інституційної системи або створення нової) та нав'язаної (вводяться і забезпечуються директивними рішеннями інститутів влади або прийнятих законів).

Для аграрних підприємств-суб'єктів ЗЕД нав'язані інституційні зміни пов'язані із зміною правил, норм і вимог, які встановлені для експорту сільськогосподарської продукції, зокрема, в країни ЄС. Зазначено, що в аграрній сфері розвиток інституційної системи характеризується високим ступенем невизначеності.

У процесі дослідження уточнено методичні засади аналізу та оцінювання ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства, що слід здійснювати за допомогою певного логічної послідовності дій (операцій), а саме: аналіз зовнішнього та внутрішнього інституційного середовища підприємства; аналіз міжнародних взаємовідносин підприємства; визначення напрямів розвитку ЗЕД та резервів підвищення її ефективності; оцінювання ризиків; обґрунтування напрямів розвитку ЗЕД.

У другому розділі «**Аналіз інституційного середовища зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України**» проаналізовано елементи системи інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України; визначено особливості експортно-імпортних операцій вітчизняних аграрних підприємств на європейському векторі діяльності; проведено оцінку результативності інституційного забезпечення інтеграційних процесів у зовнішньоекономічній діяльності аграрних підприємств України.

Виявлено, що впродовж останніх п'ятнадцяти років інституційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в Україні формувалося під впливом двох визначальних для нашої держави міжнародних угод. Це Угода про вступ України до СОТ та Угода про асоціацію з ЄС. Також існує низка інших міжнародних угод про торгівлю, які регулюють відносини із країнами Близького Сходу, північної Африки. Крім того діють Угоди про сільське господарство між Україною та кожною з країн ЄАВТ.

Аграрний сектор економіки Україна перебуває в умовах трансформації та поглиблення євроінтеграційного процесу, що потребує удосконалення системи інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності. Відбуваються процеси адаптації внутрішнього інституційного середовища до європейського, наприклад, дотримання умов, правил і норм торгівлі аграрною продукцією. Цей процес проявляється

в сфері адаптації вітчизняного законодавства, зниженні імпорتنих та експортних мит при завезенні української продукції до країн ЄС тощо. Тарифна лібералізація торгівлі з країнами ЄС відбулася шляхом відміни у процесі експорту на їх територію 83,1% тарифних ліній та 35,2% тарифних ліній при ввезенні європейської продукції на територію України. Згідно угоди з ЄС вітчизняні експортери без сплати ввізного мита можуть завозити сільськогосподарську продукцію українського походження в межах встановлених тарифних квот.

Виявлено, що однією із важливих складових інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств є стандартизація та сертифікація продукції, що є важливим чинником гарантування якості для споживача або торгового партнера. Результати досліджень свідчать, що однією із умов для торгівлі аграрною продукцією є дотримання правил походження товарів. В межах співробітництва України та країн ЄС діють Правила походження визначені Додатками I та II до Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження (Пан-Євро-Мед), які прийшли на зміну Протоколу I до Угоди про асоціацію України та ЄС.

Обґрунтовано, що одним із напрямів підвищення ефективності інституційного забезпечення експорту аграрної продукції є приведення у відповідність системи внутрішніх державних стандартів із міжнародними вимогами, зокрема країн ЄС. У цьому напрямі в Україні проводиться робота з удосконалення діючих ДСТУ, що розглянуто у дисертаційній роботі на прикладах пшениці та молока коров'ячого.

Виявлено, що сальдо зовнішньої торгівлі продукцією аграрних підприємств має позитивне значення. Як свідчать дослідження, переважну частину аграрного експорту складає сільськогосподарська сировина, зокрема зернові, олійні культури та рослинні олії, зокрема соняшникова. Переважна частина цих видів продукції виробляється сільськогосподарськими підприємствами. Зокрема тут у 2018 р. було зосереджено 85% обсягів валових зборів кукурудзи, 80% пшениці, 58% ячменю, 99% ріпаку, 92% сої та 86% насіння соняшнику. При цьому спостерігається значна концентрація виробництва по таким культурам, як пшениця (40,5% обсягів виробництва зосереджено у 4,3% аграрних підприємств із площею посіву понад 1000 га), кукурудза (52,8% обсягів виробництва – у 5,2% підприємств), соняшник (40,4% обсягів виробництва – у 4,7% підприємствах), соя (36,4% – у 2,5% підприємств).

Таким чином, однією із базових передумов формування значного експортного потенціалу аграрної продукції, разом із зростанням попиту на світовому ринку, визнано значну концентрацію виробництва експортоорієнтованих видів продукції в підприємствах із площею посіву зернових та олійних понад 1000 га, що дозволяє формувати великі за розмірами партії товару (від 2,5 до 8 тис тон).

На відміну від інших галузей економіки, в аграрному секторі при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності широко розвинений інститут посередництва. Поставки аграрної продукції на експорт здійснюються переважно експортними трейдерами, найбільші із яких – Кернел, «АДМ Трейдинг Україна», Бунге Україна, Каргілл Україна, Гленкор Україна, Дрейфус Компані Україна, Нібулон та інші. Значний експортний

потенціал в аграрному секторі України сформувався за рахунок високої родючості земель, сприятливого географічного розташування, що в поєднанні із зростаючим попитом на світовому ринку продовольства та сировинних сільськогосподарських товарів зумовило нарощення темпів експортної діяльності та зміни у експортно-імпортних співвідношеннях на ринках окремих видів аграрної продукції.

Дослідження зміни у експортно-імпортних потоках за 2004-2018 рр. свідчить про суттєве збільшення обсягів експорту зерна (у 5,5 разів) та олії (у 6,7 разів). Частка експорту цих видів продукції у внутрішньому виробництві склала відповідно 61 та 96 %. Виявлена позитивна тенденція збільшення обсягів експорту м'яса та яєць (зросли у 3,6 та 186 разів).

Встановлено, що впродовж 2008-2018 рр. вітчизняним виробникам та експортерам фруктів та ягід частково вдалося знайти власні ніші на світовому ринку (обсяги експорту яблук зросли удвічі, вишні, черешні – у 2,5 рази, волоських горіхів лущених у 1,7 рази). Позитивне сальдо зовнішньоекономічної діяльності в цьому сегменті свідчить про сприятливе інституційне середовище для нарощування і реалізації наявного у вітчизняних аграрних підприємств потенціалу. Також, в цьому періоді збільшилися обсяги зовнішньо-торгівельних операцій молочної продукції, зокрема, молока і вершків – на 27% та масла вершкового – у 6 разів; виявлено значні темпи нарощування вітчизняного експорту усіх видів м'яса, а саме, обсяги експорту м'яса птиці, у 2018 р. зросли у 39 разів більше порівняно із 2008 р.

У процесі дослідження було здійснено аналіз існуючих конкурентних переваг окремих видів сільськогосподарської продукції, що спрямовується на експорт, які сформували існуючу структуру експортних потоків. Визначено рівень конкурентоспроможності експортоорієнтованих видів вітчизняної сільськогосподарської продукції (пшениці, ячменю, кукурудзи, соняшникової олії, ріпаку, соєвих бобів) на світовому ринку за допомогою відносних показників конкурентоспроможності зокрема індексу відносної експортної конкурентоспроможності (RCA), індексу відносної залежності від імпорту (RMP), індексу відносних торговельних переваг (RTA) впродовж 2010-2018 рр. Динаміка змін показника RCA свідчить про зростання відносної експортної конкурентоспроможності по таким видам продукції як пшениця, кукурудза та соєві боби. Значення індексу відносних торговельних переваг свідчить, що найбільш конкурентоспроможними видами продукції протягом досліджуваного періоду була соняшникова олія (2017 р. RTA – 31,6), ячмінь (8,0) та кукурудза (6,4). Проте спостерігається знижувальна тенденція індексу RTA, зокрема по ячменю він зменшився у 2,5 рази, по соняшниковій олії – майже у 1,5 рази.

Виявлено низку проблем зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств, зокрема, переважаючий сировинний характер експорту, незначна присутність безпосередніх виробників у експортних операціях. Виправлення ситуації передбачає використання комплексу інструментів сприяння з боку держави: заходи підтримки у здійсненні власного експорту аграрними підприємствами, надання консалтингового

супроводу експортних операцій, інформаційно-аналітичне забезпечення з метою підвищення ефективності пошуку ніші на світовому ринку, залучення інвестиційних ресурсів в межах державно-приватного партнерства для диверсифікації діяльності та виробництва нішевих видів продукції, які користуються попитом на світовому ринку. Проведено оцінювання результативності інституційного забезпечення інтеграційних процесів аграрних підприємств України. Проаналізовано обсяги надходжень прямих іноземних інвестицій в аграрно – продовольчий сектор економіки. Їх частка з країн ЄС в сільське господарство збільшилася з часу підписання Угоди про асоціацію з ЄС на 7,8 в.п., у харчову промисловість – у 19,7 в.п.

На основі даних моніторингу цін побудовано кореляційно-регресійну модель залежності внутрішніх цін на аграрну продукцію (Y) та цін на відповідні види аграрної продукції на світовому ринку (X). Встановлено, що за побудованими моделями коефіцієнти регресії є статистично значимими, оскільки всі фактичні значення t-критерію Стьюдента та F-критерію Фішера перевищують табличні. Кореляційно-регресійні моделі впливу цінової кон'юнктури світового ринку на динаміку внутрішніх цін на аграрну продукцію наступні: насіння соняшнику - $Y=215,2+0.204X_1$; олія соняшникова - $Y=353,1+0.841X_1$; насіння ячменю - $Y=102,7+0.540X_1$; насіння кукурудзи - $Y=74,7+0.504X_1$; насіння пшениці - $Y=99,3+0.403X_1$; яловичина - $Y=346+0,708X_1$; м'ясо птиці - $Y=783,2+0.363X_1$; молоко сире - $Y=-4,82+1.011X_1$; буряковий цукор - $Y=0,05+1.429X_1$.

Зміна зовнішнього інституційного середовища вплинула географічну спрямованість експорту окремих видів аграрної продукції. Встановлено, що із вступом України в СОТ збільшився експорт пшениці в такі країни як Марокко, Індонезія та Філіппіни. Щодо соняшникової олії, диверсифікація експорту відбулася на користь Індії та Китаю, які в сукупності у 2018 р. займали 57% загальних поставок України на світові ринки. В експортних поставках кукурудзи виявлено переорієнтацію на країни Близького і Далекого Сходу, зокрема Єгипет, Китай (частка у експорті збільшилася до 9–13%). При відкритті доступу до ринків країн ЄС вітчизняним товаровиробникам м'яса птиці вдалося досягнути європейських стандартів якості, що дозволило конкурувати із європейською продукцією і збільшити продаж у 2018 р. до 32%.

Перспективним напрямком розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств в сучасних умовах є експорт свіжих овочів, фруктів, ягід та горіхів. Розвиток інституційної системи забезпечення експортної діяльності дозволив вітчизняним експортерам аграрно – продовольчої продукції переорієнтуватися на нові зовнішні ринки. Зважаючи на цінові тенденції, що спостерігаються в цьому ринковому сегменті він є досить привабливим, насамперед, для дрібних та середніх за розміром аграрних підприємств.

У третьому розділі «**Напрями удосконалення інституційного забезпечення аграрних підприємств та їх результативність**» на основі розробленої економіко – математичної моделі запропоновано напрями удосконалення інституційного механізму посилення експортного потенціалу вітчизняних аграрних підприємств в умовах

євроінтеграції, виявлені чинники активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств агросектору та визначено пріоритетні напрями розвитку.

За результатами дослідження експортної діяльності аграрних підприємств на європейському ринку сільськогосподарської продукції, на основі удосконаленої Х. Ліннеманом стандартної гравітаційної моделі зовнішньої торгівлі, побудовано гравітаційну модель торгівлі з країнами Європейського Союзу. При цьому, враховані інституційні чинники внутрішнього і зовнішнього середовища. Запропонована модель дозволяє якісно оцінити інституційне середовище країни, діяльність інститутів й інституцій, які мають суттєвий вплив на результативність зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств.

Модифікована класична гравітаційна модель отримує наступний вигляд:

$$E_{ij(AP)} = a_0 (VB_{APi})^{a1} (VB_{APj})^{a2} (N_{ij})^{a3} (V_{ij})^{a4} (Is_v)^{a5} (Is_z)^{a6} (B_j)^{a7} (SP_{ij})^{a8} + q + T_j \text{ де,}$$

$E_{ij(AP)}$ – експорт продукції аграрного сектору економіки України; VB_{APi} – валове виробництва аграрної продукції в Україні (середньозважений показник за 5 років); VB_{APj} – валове виробництва аграрної продукції в країнах ЄС; N_{ij} – чисельність населення; V_{ij} – відстань між Україною і країнами ЄС; Is_v – внутрішня інституційна система; Is_z – інституційна система зовнішнього середовища; B_j – будь – які обмеження експорту аграрної продукції (квоти, ліцензії, сертифікати тощо); SP_{ij} – система підтримки і преференцій експорту аграрної продукції в країнах; q – випадкова помилка; T_j – термін придатності аграрної продукції для споживання, включаючи термін дії ліцензій тощо; a_0 – вільний член рівняння; a_1 – a_8 – коефіцієнти еластичності.

Необхідність модифікації класичної гравітаційної моделі в частині введення додаткової інституційної змінної обумовлена специфічними умовами організації внутрішнього експортоорієнтованого виробництва аграрної продукції та умовами, нормами, правилами й обмеженнями, які діють на європейському ринку сільськогосподарської продукції. Проведений аналіз й оцінка інституційної складової забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств на європейському ринку базується на аналізі інституційних характеристик, які є складовими інтегрального індексу розвитку інституційної системи країни. У процесі дослідження внутрішнього і зовнішнього інституційного середовища ЗЕД аграрних підприємств виявлено його основні проблеми та недоліки, зокрема, відсутність ефективного інституційного механізму реалізації прав власності, недосконалість системи підтримки й стимулювання розвитку експорт орієнтованого сільськогосподарського виробництва тощо. Потребує удосконалення інституційна система розвитку сільськогосподарського підприємництва. Прослідковується незбалансована взаємодія формальних і неформальних інститутів державного управління, регулювання й стимулювання розвитку аграрного сектору економіки. До теперішнього часу не сформовані й не функціонують інститути ринку сільськогосподарської продукції. Відмічається низький рівень впливу на організацію зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств «нав'язаних» (експортованих)

євроінтеграційним процесом інститутів й інституцій. Їх функціонування значно ускладнює, а в окремих випадках унеможлиблюють, вихід малих і середніх аграрних підприємств на європейський аграрно – продовольчий ринок. Слід відмітити низький рівень розвитку внутріфірменних інститутів вітчизняних аграрних підприємств (контракти й зовнішньоекономічні договори, технічні завдання й регламенти виробництва продукції тощо), які не відповідають вимогам, нормам й правилам, встановленим в країнах Європейського Союзу для виробників експортної продукції.

Встановлено, що експортний потенціал аграрних підприємств складається з виробничої, комерційної, маркетингової, логістичної та інтеграційної компонент, системна взаємодія яких дозволяє гармонізувати економічні інтереси аграрного підприємства та експортерів сільськогосподарської продукції. Слід мати на увазі, що результати реалізації експортного потенціалу привласнюються не аграрними підприємствами, а експортерами, посередниками. Тому, інституційно-структурні зміни в аграрному секторі економіки необхідно спрямувати не тільки на розвиток експортного потенціалу аграрних підприємств та стимулювання експорту аграрно-продовольчої продукції із високою доданою вартістю, а й на створення інституційних передумов для забезпечення ефективності виробництва продукції на експорт.

Окреслюючи перспективні напрями нарощування експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції, передусім на ринок ЄС, доцільно акцентувати увагу на кількох важливих завданнях, покликаних, насамперед, удосконалити інституційну систему забезпечення ЗЕД підприємств аграрного сектору економіки. Головними напрямами в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу є: розвиток фермерства; удосконалення фінансової інфраструктури аграрно - продовольчого сектору та формування ефективних фінансових інституцій; визначення пріоритетів фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського підприємництва та експортоорієнтованого виробництва аграрної продукції; покращення інвестиційного клімату та стимулювання вертикального і горизонтального інтеграційного процесу, включаючи й міжнародну, в галузях аграрно – продовольчого сектору вітчизняної економіки тощо. Враховуючи досвід країн – членів ЄС щодо підтримки й стимулювання розвитку агроформувань, першочерговими заходами державних інституцій в цьому напрямі мають бути:

- ліквідація частини фіскальних пільг для великих агроформувань, які спеціалізуються на експорті вузького спектру сільськогосподарських культур із низьким ступенем переробки;

- зниження рівня монопольного впливу агрохолдингів на розвиток аграрного ринку шляхом відміни спеціального режиму зі сплати ПДВ для сільгоспвиробників, земельні банки яких акумулюють понад 5 тис га с\г угідь;

- розробка національних програм підтримки експортоорієнтованого виробництва сільськогосподарської продукції та цільове виділення фінансових ресурсів для розвитку фермерських господарств;

- лібералізація низки дозвільних процедур, пов'язаних із реєстрацією договорів агролізингу, оподаткування доходів сільськогосподарських

підприємств, реєстрацією сільськогосподарської техніки, органічного виробництва та вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції сільськими домогосподарствами тощо;
 -реалізація в прикордонних регіонах пілотних проектів зі створення вертикально і горизонтально інтегрованих формувань, транскордонних агротехнопарків та аграрних кластерів тощо.

До стратегічних компонент системи інституційного забезпечення розвитку вітчизняного аграрного сектору загалом, та зовнішньоекономічної діяльності підприємств зокрема, пропонуємо віднести: 1) система державного регулювання і стимулювання розвитку аграрного сектору; 2) забезпеченість фінансовими ресурсами експортоорієнтованого сільськогосподарського виробництва й експортних операцій; 3) удосконалення інституції власності; 4) стимулювання раціонального використання землі в сільському господарстві; 5) нарощування органічного виробництва; 6) удосконалення трудових відносин; 7) наукове забезпечення аграрного розвитку; 8) імпортозаміщення; 9) комплементарність аграрного і сільського розвитку; 10) удосконалення механізму ціноутворення; 11) удосконалення інфраструктури та агрологістики; 12) активізація інноваційної діяльності.

Необхідне вдосконалення системи інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств запропоновано формувати у розрізі стратегічних компонент комплексного впливу на розвиток аграрного сектору економіки, що дозволить більш чітко розуміти його з позицій системного підходу.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та розроблено і запропоновано практичні рекомендації щодо удосконалення системи інституційного забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств аграрного сектору економіки та посилення їх конкурентоздатності на зовнішньому ринку.

1. Інституційна система забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства аграрного сектору економіки в авторському розумінні – сукупність взаємопов'язаних формальних і неформальних інститутів й інституцій різних рівнів внутрішнього і зовнішнього ринкового середовища, що структурують взаємовідносини і взаємодії між суб'єктами аграрної сфери в ринковій системі координат. Розгляд інституційної аграрної системи в контексті організаційно-структурного наповнення дозволяє визначити її як складну взаємопов'язану сукупність паралельно співіснуючих інституційних структур, що виникають в процесі тривалого сільськогосподарського розвитку спонтанно, так і створених свідомо, цілеспрямовано, відповідно до визначених стратегій, планів, програм, а також норм і правил, які організують зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів сільськогосподарського підприємництва.

2. Категорія «трансформація інституційної системи» розглядається як цілеспрямована дії держави щодо вдосконалення інституційної структури та її окремих

елементів шляхом зміни функцій інститутів й інституцій, зокрема, і обмежувальних або стримуючих, які накладаються на господарюючі суб'єкти аграрного сектору за допомогою встановлених норм і правил і формують єдиний результативний механізм економічної поведінки підприємства при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Відсутність взаємодії між інститутами влади, ринковими інститутами, інститутами-організаціями, інститутами виробничо-соціальної інфраструктури та неформальними інститутами призводить до неможливості використання потенціалу системно-інституціональних взаємодій. Тому, сутність зазначеної категорії доцільно доповнити положеннями щодо визначення інституційної системи як сукупності правил поведінки та способів підтримки цих правил, які також фіксують типологічні елементи дій, пов'язаних з дотриманням або недотриманням правил зовнішньоекономічної діяльності.

3. Інституційний механізм активізації зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств покликаний забезпечувати взаємодію інститутів й інституцій мікро -, мезо -, макро -, мата - та мегарівнів як необхідної передумови аграрних інституційно-структурних трансформацій шляхом запровадження ефективної системи стимулювання, регулювання, організації і контролю міжнародної економічної діяльності та формування виробничого, фінансового, науково-технічного потенціалу, розширення номенклатури виробленої на експорт продукції, збільшення масштабів виробництва тощо. Натомість, нерівномірність інституційних змін у аграрній сфері, внутрішньогалузеві диспропорції та нерівномірність розвитку сільських територій, обумовлюють низький рівень використання наявного природно - ресурсного потенціалу та обмеження можливостей структурного маневру щодо внутрішньогалузевого перерозподілу ресурсів, обмежує прискорений розвиток аграрного сектору економіки. Практична реалізація зазначених перетворень в аграрному секторі має здійснюватися на новій, науково-обґрунтованій державній цільовій програмі із врахуванням необхідної участі аграрно-продовольчого комплексу країни в євроінтеграційному процесі.

4. Встановлено зростання темпів адаптації внутрішнього інституційного середовища до міжнародних вимог в частині стандартизації та сертифікації аграрно – продовольчої продукції, що виступає важливим чинником гарантування якості продуктів для споживача або торгового партнера. Україна широко запроваджує законодавчі та нормативні зміни в частині дотримання принципу «простежуваності», безпечності та якості продовольчих товарів на всіх етапах починаючи з етапу виробництва до збуту та передачі продовольства споживачу відповідно до стандартів країн ЄС. Одним із напрямів є введення в дію Правил походження товарів згідно Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження (Пан-Євро-Мед). На прикладі пшениці та молока, досліджено процес приведення у відповідність системи внутрішніх державних та міжнародних стандартів та виявлено високий рівень адаптації вітчизняних нормативних показників якості цих видів продукції з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств на зовнішньому ринку.

5. Дослідження свідчать, що в Україні відбувається формування системи інститутів державного управління у сфері сприяння зовнішньоекономічної діяльності аграрних

підприємств. Окреслено ключові складові елементи системи, алгоритми побудови функціональних підрозділів виходячи із потреб розвитку економічних взаємовідносин, напрями реалізації їх повноважень. До них відносимо створення та застосування механізмів стимулювання розвитку експорту, спрощення процедур міжнародної торгівлі, а саме, узгодження процесів у ланцюгу руху сільськогосподарської продукції через митний кордон та скорочення витрат часу на обслуговування експортно-імпортних потоків та фінансових витрат суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та інші.

6. В результаті аналізу особливостей експортно-імпортних операцій аграрною продукцією встановлено, що вони займають на сьогодні значну частину у загальних обсягах продажу товарів між державами. Загалом, частка аграрного експорту впродовж 2004-2018 рр. зростає з 10,6 до 39,3%. Так, відбулося суттєве збільшення обсягів експорту зерна (у 5,5 рази) та олії (у 6,7 разів). Виявлено чітку тенденцію до збільшення в структурі експорту частки продукції, що є сировиною, або має низьку ступінь доданої вартості, що вказує на необхідність створення різнорівневої системи сприяння, стимулювання і підтримки експортоорієнтованого виробництва аграрно-продовольчої продукції із високою доданою вартістю та створення інституційних передумов для забезпечення ефективності експортних операцій.

7. Проведений аналіз географії експорту аграрно – продовольчої продукції свідчить про посилення позицій українських сільгоспвиробників на ринках країн Близького та Далекого Сходу, зокрема Китаю. В перше чергу, це обумовлено інституційними змінами в зовнішньому середовищі. Наприклад, збільшився експорт пшениці в Марокко, Індонезія та Філіппіни. Щодо соняшникової олії, диверсифікація експорту відбулася на користь Індії та Китаю, які в сукупності у 2018 р. займали 57% загальних поставок України на світовий ринок. В експортних поставках кукурудзи входження України у міжнародні торгові організації зумовила переорієнтацію на країни Близького і Далекого Сходу, зокрема Єгипет, Китай (частка у експорті збільшилася до 9–13%). Український експорт м'яса птиці в країни ЄС у 2019 році склав 32% від загального експорту. При відкритті доступу до ринків країн ЄС вітчизняним товаровиробникам м'яса птиці вдалося досягнути європейських стандартів якості, що дозволило конкурувати із відповідною продукцією європейського походження.

8. За результатами проведеного наукового дослідження виявлено й обґрунтовано один із перспективних напрямів розвитку експортного потенціалу вітчизняних аграрних підприємств в сучасних умовах є вирощування для задоволення потреб зовнішнього ринку свіжих овочів, фруктів, ягід та горіхів. Інституційно – структурна трансформація зумовила формування сприятливого інституційних передумов для розвитку експортоорієнтованої діяльності, що дозволило вітчизняним експортерам аграрно-продовольчої продукції переорієнтуватися із традиційних зовнішніх ринків на нові (Австрію, Марокко, Нідерланди, Туреччину та інші). Цей сегмент є досить привабливим для малих та середніх аграрних підприємств зважаючи на їх можливості забезпечення сертифікації продукції та впровадження європейських вимог, норм і правил з метою забезпечення сумісності внутрішнього та зовнішнього інституційного середовища для

активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

СПРИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Статті у наукових фахових виданнях України, включених до
міжнародних наукометричних баз даних:

1. Білянський Ю. О. Євроінтеграційний потенціал експортної діяльності підприємств аграрного сектору економіки. Науковий економічний журнал «Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу»; Випуск №1(47). 2020 р. С.54 – 63.

2. Білянський Ю. О. Результативність інституційного забезпечення інтеграційних процесів у зовнішнь-економічній діяльності аграрних підприємств України. *Інноваційна економіка*. 2020 р.. №1. С. 67 -78.

3. Жук М. В., Білянський Ю.О. Інституційні основи активізації експортоорієнтованої діяльності аграрних підприємства України в умовах поглиблення євроінтеграції. Економічний вісник університету. Випуск №46. 2020 р. С 45- 56.

Статті у наукових фахових виданнях України:

4. Білянський Ю. О. Формування інституційного забезпечення зовнішнь-економічної діяльності аграрних підприємств України в контексті міжнародних торговельних угод. *Ефективна економіка*. 2020 р.. №3 С.

5. Білянський Ю.О. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності агропромислових підприємств України: європейський вибір. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор» Випуск 6.1-1 (56) 2019 С.136 – 142.

6. Білянський Ю.О. Оптимізація зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України в умовах посилення євроінтеграції. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». Випуск 1 (57) 2020 р. С. 67 -75.

7. Білянський Ю. О. Формування передумов розвитку зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств. Причорноморські економічні студії. 2020 р.. Випуск 49. С. 55-61

8. Білянський Ю. О. Оцінка конкурентоспроможності експортно – орієнтованої сільськогосподарської продукції. Інфраструктура ринку. Електронний науково – практичний журнал. Випуск № 46.Одеса, 2020,С. 13 – 22

Тези наукових доповідей:

9. Ю. О. Білянський. Напрями трансформації інституційних умов розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю : зб. матер. ІУ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 24 жовтня 2019 р.). Полтава : ПДАА, 2019. С.548 - 553.

10. Білянський Ю. О. Трансформація інституційного механізму розвитку аграрних підприємств в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу.

Науково-економічні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, оподаткування і контроль. Всеукраїнська науково-практична інтернетконференція. - 21-22 листопада 2019 рік – Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 374. - 377

11. **Білянський Ю. О.** Цінові тенденції у експорті аграрної продукції вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку держави та регіонів». (м. Львів, 21 грудня 2019 р.). Львів: ЛЕФ. 2019. С. 32-36.

12. **Білянський Ю. О.** Видові особливості експортної спрямованості продукції вітчизняних аграрних підприємств. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація національної економіки в контексті реалізації євро інтеграційної стратегії». (м. Миколаїв, 27 грудня 2019 р.). Миколаїв: МНУ імені Сухомлинського. 2019. С. 82-83.

АНОТАЦІЯ

Білянський Юрій Олександрович. Інституційне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Подільський державний аграрно – технічний університет. м. Кам'янець – Подільський. 2020 р.

Дисертацію присвячено проблемам інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств.

Систематизовано наукові підходи та індикатори виміру інституційних характеристик зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. Визначено та проаналізовано інституційні фактори впливу на зовнішньоекономічну діяльність аграрних підприємств, що зумовлюють структурні перерозподіли та географічну диверсифікацію експорту аграрно-продовольчої продукції з України. Проведено аналіз системи інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України. Розкрито особливості експортно-імпортних операцій вітчизняних аграрних підприємств на європейському векторі діяльності. Здійснено оцінювання результативності інституційного забезпечення євроінтеграційних процесів у зовнішньоекономічній діяльності аграрних підприємств України.

Автором визначено напрями удосконалення інституційного механізму посилення експортного потенціалу вітчизняних аграрних підприємств в умовах євроінтеграції. Визначено внутрішні і зовнішні чинники, що впливають на ефективність зовнішньоекономічної діяльності аграрно – продовольчого сектору. Побудовано факторну модель оцінки експортного потенціалу

підприємства та інституційний механізм забезпечення конкурентоздатності аграрного підприємства на європейському ринку. Визначено пріоритетні напрями розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств на європейському векторі.

Ключові слова: інститут, інституція, інституційне забезпечення, інституціональна система аграрного сектору, аграрне підприємство зовнішньоекономічна діяльність, інституційний механізм, конкурентоздатність.

АННОТАЦИЯ

Билянский Юрий Александрович. Институциональное обеспечение развития внешнеэкономической деятельности аграрных предприятий в условиях евроинтеграции. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 «Экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности)». Подольский государственный аграрно-технический университет. г. Камянец - Подольский. 2020 г.

Диссертация посвящена проблемам институционального обеспечения внешнеэкономической деятельности аграрных предприятий.

Систематизированы научные подходы и индикаторы измерения институциональных характеристик внешнеэкономической деятельности аграрных предприятий. Определены и проанализированы институциональные факторы влияния на внешнеэкономическую деятельность аграрных предприятий, обуславливающие структурные перераспределения и географическую диверсификацию экспорта агропродовольственной продукции из Украины.

Проведен анализ системы институционального обеспечения внешнеэкономической деятельности аграрных предприятий Украины. Раскрыты особенности экспортно-импортных операций отечественных аграрных предприятий на европейском векторе деятельности. Осуществлена оценка результативности институционального обеспечения евроинтеграционных процессов во внешнеэкономической деятельности аграрных предприятий Украины. Автором определены направления совершенствования институционального механизма усиления экспортного потенциала отечественных аграрных предприятий в условиях евроинтеграции. Определены факторы усиления потенциала внешнеэкономической деятельности агросектора. Построена факторная модель оценки экспортного потенциала предприятия и институциональный механизм обеспечения конкурентоспособности аграрного предприятия на европейском рынке. Определены приоритетные направления развития внешнеэкономической деятельности аграрных предприятий на европейском векторе развития

Ключевые слова: институт, институциональное обеспечение, институциональная система аграрного сектора, аграрное предприятие, внешнеэкономическая деятельность, институциональный механизм, конкурентоспособность.

SUMMARY

Belyansky O. Institutional support for the development of foreign economy of agricultural enterprises in the conditions of European integration. - On rights for a manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of doctor of economic sciences after speciality a 08.00.04 "Economy and management enterprises" (economic sciences) Камыанец - Podolsk, 2020.

The thesis is devoted to the problems of institutional support of foreign economic activity of agricultural enterprises.

The scientific approaches and indicators for measuring the institutional characteristics of the foreign economic activity of agricultural enterprises have been systematized. Institutional factors of influence on the foreign economic activity of agricultural enterprises have been determined and analyzed, which determine the structural redistribution and geographic diversification of the export of agricultural and food products from Ukraine.

The analysis of the system of the institutional providing of foreign economic activity of agrarian enterprises of Ukraine is conducted. The features of export-import operations of domestic agrarian enterprises are exposed on the European vector of activity. The estimation of effectiveness of the institutional providing of eurointegration processes is carried out in foreign economic activity of agrarian enterprises of Ukraine.

Directions of perfection of institutional mechanism of strengthening of export potential of domestic agrarian enterprises are certain an author in the conditions of eurointegration. The factors of strengthening of potential of foreign economic activity of агросектора are certain. The factor model of estimation of export potential of enterprise and institutional mechanism of providing of competitiveness of agrarian enterprise are built at the European market. Priority directions of development of foreign economic activity of agrarian enterprises are certain on the European vector of development.

Keywords: institute, institutional providing, institutional system of agrarian sector, agrarian enterprise, foreign economic activity, institutional mechanism, competitiveness.